

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ННІ ФЕМ ІМЕНІ ОЛЕГА БАЛАЦЬКОГО
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИЦТВА

До захисту допускається
Завідувач кафедри, проф.
_____ В.М.Боронос
« ____ » _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

НА ТЕМУ:

**«Оцінювання фінансової безпеки територій як складової
забезпечення національної економічної безпеки»**

Освітній рівень “Бакалавр”

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Керівник роботи:

(підпис)

Захаркіна Л. С.
(ініціали, прізвище)

Студент:

(підпис)

Білоус Ю. Г.
(ініціали, прізвище)

Група:

Ф - 61

Суми
2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І ПІДПРИЄМНИ ЦТВА**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри, проф.
_____ В. М. Боронос
« ____ » _____ 2020 р.

**ЗАВДАННЯ
до дипломної роботи**

Студент (-ка) групи Ф-61 інституту фінансів, економіки та менеджменту
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Білоус Юлія Григорівна _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема роботи: «Оцінювання фінансової безпеки територій як складової забезпечення національної економічної безпеки»

Затверджено наказом по СумДУ № _____ від « ____ » _____ 2020 р.

Термін здачі студентом завершеної роботи « ____ » _____ 2020 р..

Вихідні дані до роботи: теоретичні напрацювання науковців, наукові статті, нормативно-правові акти, статистична інформація

Зміст основної частини роботи (перелік питань, що підлягають розробці):

- дослідити значення фінансової безпеки у системі фінансово-економічних відносин;
- дослідити сутність поняття «фінансової безпеки регіону», її класифікацію та основні функції;
- проаналізувати методи оцінки фінансової безпеки регіону;
- оцінити рівень фінансової безпеки Сумської області.

Дата видачі завдання: « ____ » _____ 2020 р.

Керівник дипломної роботи: Захаркіна Л. С.

(підпис)

Завдання прийнято до виконання « ____ » _____ 2020 р.

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 43 с., 19 рис., 2 формули, 7 табл., 43 джерела.

Мета роботи - аналіз та оцінювання фінансової безпеки територій (регіону).

Предметом дослідження – фінансові відносини, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки територій (регіону).

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення фінансової безпеки територій (регіону).

Методи дослідження. Дослідження проводилось з використанням економічного, системно-структурного, порівняльного, статистичного, економіко-математичного методів. У процесі дослідження також використовувався діалектичний метод, методи аналізу та синтезу.

Структура роботи. У *першому розділі* проведено дослідження формування та розвитку поняття «фінансової безпеки», узагальнено теоретичні підходи визначення сутності даного поняття. Здійснено бібліометричний аналіз становлення та розвитку поняття «фінансової безпеки регіону» за допомогою наукової бази SCOPUS і програмного забезпечення VOSviewer 1.6.15. У *другому розділі* здійснено компаративний аналіз сучасних методичних підходів визначення фінансової безпеки територій (регіону), проведено їх апробацію на прикладі Сумської області та запропоновано власний методичний підхід до визначення рівня фінансової безпеки регіону. У *третьому розділі* розглянуто впливу пандемії COVID-19 на рівень фінансової безпеки Сумської області та здійснено прогнозування рівня фінансової безпеки Сумської області на 2020-2021 рр.

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА, ІНДИКАТОРИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ, РЕГІОН, ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, СУМСЬКА ОБЛАСТЬ, БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ	7
1.1 Фінансова безпека регіону та її роль в управлінні фінансово – економічною безпекою країни	7
1.2 Основні складові фінансової безпеки регіону та їх загальна характеристика	13
2 ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	16
2.1 Методи визначення фінансової безпеки регіону	16
2.2 Оцінювання та аналіз рівня фінансової безпеки Сумської області	18
3 ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	30
3.1 Економічні наслідки коронавірусної інфекції: вплив на рівень фінансової безпеки Сумської області	30
3.2 Прогнозування рівня фінансової безпеки Сумської області методами економіко-математичного моделювання	31
ВИСНОВКИ	36
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	38

ВСТУП

Актуальність теми бакалаврської роботи. Стрімкі зміни, що спостерігаються в світовій економічній та геополітичній сферах в останні роки, які викликані поширенням процесних та продуктових інновацій в усіх галузях, призводять до виникнення нових ризиків та загроз, появи дестабілізуючих чинників, що впливають на фінансову безпеку держави, в цілому, та її окремих регіонів. Кожен регіон має свої стратегічні плани розвитку, ресурсну базу, економічний потенціал, від яких залежить рівень його фінансової безпеки та можливості протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам та викликам. Тому питання визначення фінансової безпеки регіонів є серед пріоритетних у сучасних світових економічних розробках. Разом з тим, відсутність науково-обґрунтованих дієвих методичних підходів, до визначення фінансової безпеки регіону що враховують особливості української економіки робить актуальним проведення додаткових досліджень в даному напрямку.

Дослідженням теми фінансової безпеки як країни в цілому так і окремих регіонів, займалися вітчизняні науковці: Р. М. Нешко, В. І. Матвійчук, Т. Г. Сухорукова [1], О. Ю. Александрова, К. Д. Сагира [2], Н. В. Грищук [3], О. В. Корпан [4] та інші. Наприклад, у своїх працях Т. Г. Сухорукова, О. Ю. Александрова, К. Д. Савгира пропонують алгоритм – методику визначення фінансової безпеки регіону, виокремлюючи при цьому стимулюючі та дестимулюючі фактори впливу. Напрямки зміцнення фінансової безпеки розглядає у своїх дослідженнях Н. В. Грищук, а регіональну структуру фінансової безпеки, її рівні та методику визначення досліджено у працях Р. М. Нешко, та В. І. Матвійчук.

Мета роботи - аналіз та оцінювання фінансової безпеки територій (регіону).

Для досягнення мети дослідження в роботі поставлені такі завдання:

- дослідити значення фінансової безпеки у системі фінансово-економічних відносин;
- визначити сутність поняття «фінансової безпеки регіону», її класифікацію та основні функції;
- проаналізувати методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки регіону;

- дослідити та удосконалити методичні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки регіону;
- оцінити рівень фінансової безпеки Сумської області.

Об'єкт дослідження – процеси забезпечення фінансової безпеки регіону.

Предмет дослідження – фінансові відносини, що виникають у процесі забезпечення фінансової безпеки регіону.

Методи дослідження. Дослідження проводилось з використанням економічного, системно-структурного, порівняльного, статистичного, економіко-математичного методів. У процесі дослідження також використовувався діалектичний метод, методи аналізу та синтезу.

Структура роботи. У *першому розділі* проведено дослідження формування та розвитку поняття «фінансової безпеки», узагальнено теоретичні підходи визначення сутності даного поняття. Здійснено бібліометричний аналіз становлення та розвитку поняття «фінансової безпеки регіону» за допомогою наукової бази SCOPUS і програмного забезпечення VOSviewer 1.6.15. У *другому розділі* здійснено компаративний аналіз сучасних методичних підходів визначення фінансової безпеки територій (регіону), проведено їх апробацію на прикладі Сумської області та запропоновано власний методичний підхід до визначення рівня фінансової безпеки регіону. У *третьому розділі* розглянуто впливу пандемії COVID-19 на рівень фінансової безпеки Сумської області та здійснено прогнозування рівня фінансової безпеки Сумської області на 2020-2021 рр.

Апробація дослідження здійснювалася на Міжнародній науково-практичній конференції «Priority directions of science development» (м. Львів, 2019 р.). Положення дипломної роботи опубліковано в праці [22].

Інформаційна база дослідження: навчальна література та періодичні видання, а саме праці вітчизняних [1-5, 7, 9-18, 22-24, 31-33, 35-37, 43] і зарубіжних науковців [38-42], зокрема, науково-дослідні роботи науковців Сумського державного університету [25-30], статистичні дані [8, 19, 21], законодавчі та нормативні акти [6], дані Інтернет-ресурсів [20, 34].

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

1.1 Фінансова безпека регіону та її роль в управлінні фінансово – економічною безпекою країни

Фінансова безпека територій, а саме регіону, безумовно, є важливою складовою фінансової безпеки країни, економічної безпеки регіону та країни в цілому.

Рівень фінансової безпеки регіону є характерним показником діяльності суб'єктів господарювання, що впливають на розвиток регіону.

Питання фінансової безпеки розглядаються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних [1-5, 7, 9-18, 22-33, 35-37, 43] і зарубіжних науковців [38-42].

З метою визначення теоретичного підґрунтя та структурно-функціонального розвитку поняття «фінансової безпеки» було здійснено бібліометричний аналіз розвитку поняття «фінансова безпека» в наукових працях, що реферуються науковою базою SCOPUS. У процесі даного дослідження було використано програмне забезпечення VOSviewer 1.6.15

За результатами пошуку наукових статей у базі SCOPUS за ключовим словом «financial security» виявлено в 2011-2020 рр. – 86 статей (рис. 1.1)

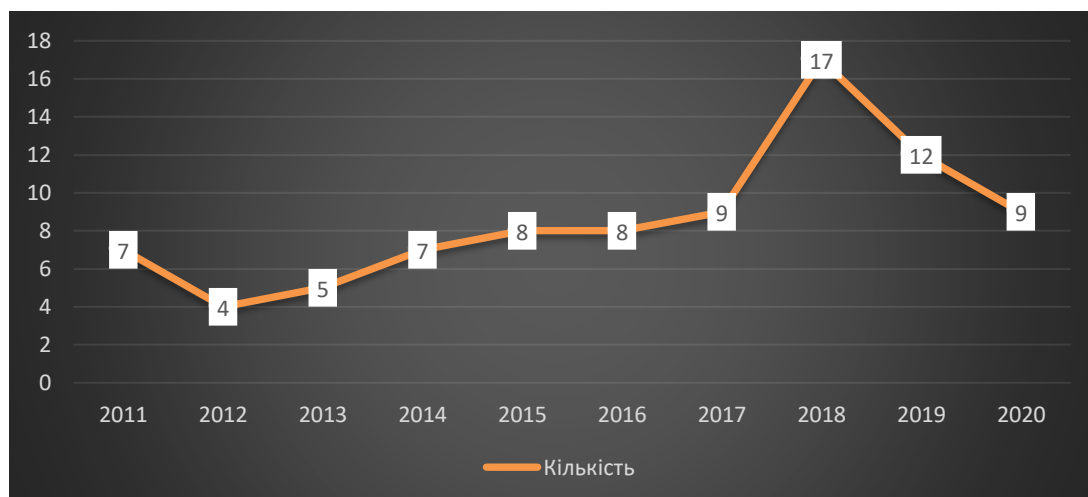

Рисунок 1.1 – Публікаційний тренд дослідження поняття «financial security» (побудовано автором на основі [20])

Таким чином, результати наведені на рис. 1.1 свідчать про те, що тренд публікаційний з даного питання є позитивно зростаючим. Так, у 2012 р. було опубліковано лише 4 статті за цією тематикою, а у 2018 р. – 17 статей, що в 4,25 рази є більшим порівняно з 2012 р.

Теоретичні засади формування та поширення поняття фінансової безпеки представлені в працях відомих вчених, таких як О. Г. Блажевич, Д. Д. Буркальцева, Г. С. Кіляшканов, Н. С. Сафонова, О. А. Жук, А. В. Бецов, В. В. Шалнева та інші. (рис 1.2). Однак, питання фінансової безпеки регіону залишаються поза увагою дослідників, що в свою чергу потребує дослідження даної сфери.

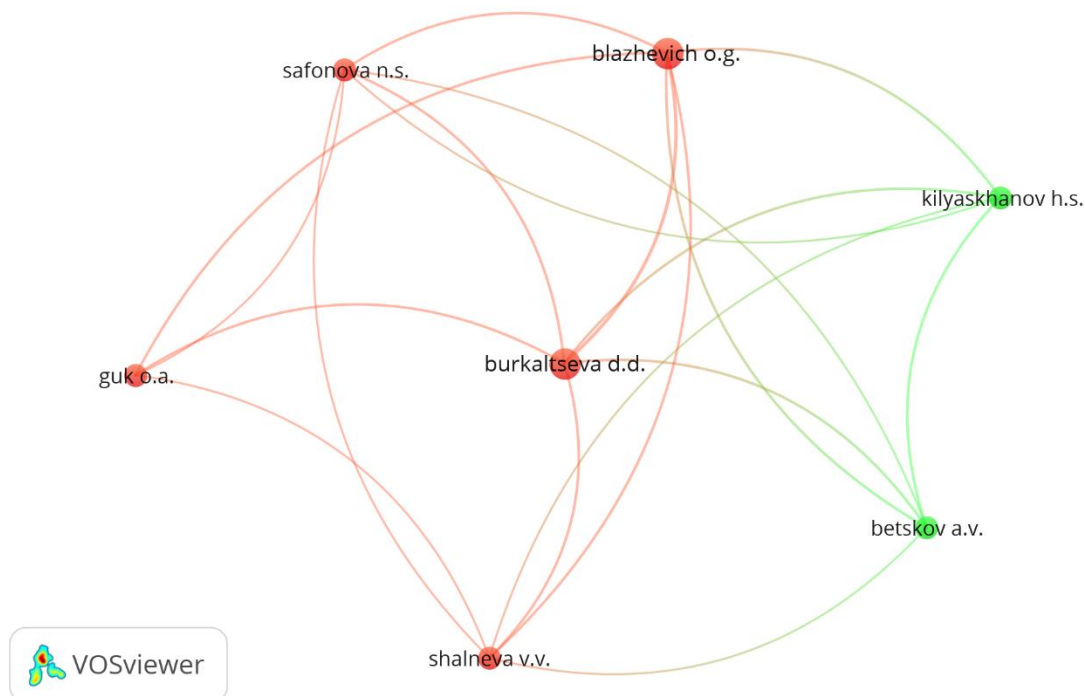

Рисунок 1.2 – Авторитетні дослідники поняття «фінансової безпеки»
(побудовано автором на основі [20])

Здійснення аналізу цитувань за допомогою програмного забезпечення VOSviewer 1.6.15 дало змогу виявити авторитетних науковців та кластери наукових команд, що працювали у даному напрямку та здійснили найбільший внесок у розвиток теорії фінансової безпеки.

У ході дослідження виявлено 8 кластерів наукових команд, що здійснювали дослідження та в арсеналі яких є понад 2 публікації в даній сфері. (рис.1.3)

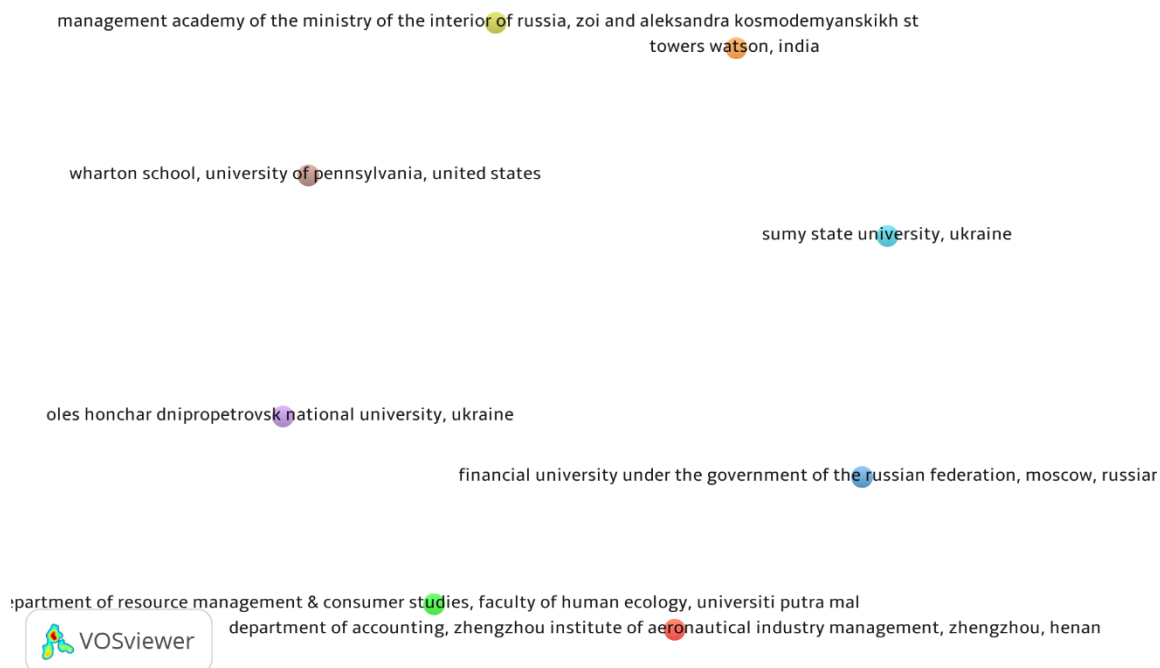

Рисунок 1.3 – Наукові команди, що займаються дослідженнями поняття фінансової безпеки (побудовано автором на основі [20])

Кластер 1: Сумський Державний Університет (Україна); кластер 2: Дніпропетровський Національний Університет ім. О. Гончара (Україна); кластер 3: Фінансовий Університет при Уряді (Росія); кластер 4: Уортонська школа, Університет Пенсильванії (США); кластер 5: Вежі Уотсон (Індія); кластер 6: Академія Управління Міністерства Внутрішніх Справ (Росія); кластер 7: Відділ бухгалтерського обліку (Китай); кластер 8: Відділ управління ресурсами (Малайзія).

Дослідженнями поняття фінансової безпеки займаються науковці з 22 країн світу, для дослідження було взято країни, в яких опубліковано 2 і більше наукових статей. У результаті виокремлено 10 країн: США (13), Індія (4), Німеччина (3), Україна (19), Китай (20), Польща (4), Росія (18), Південна Корея (5), Малайзія (2), Об'єднане Королівство (4). Переважна більшість цитувань публікацій (більше 30) з України, США, Китаю.

Тісні зв'язки спостерігаємо між такими країнами: США, Росія, Китай, Південна Корея, Індія, Німеччина, що поділені на 3 кластери (рис.1.4)

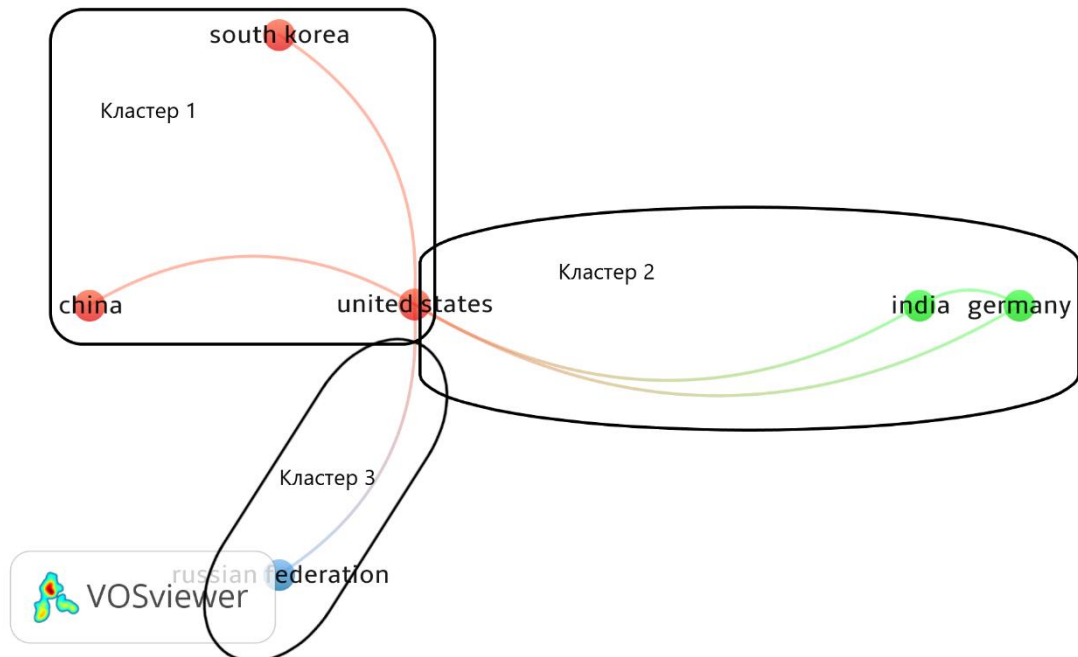

Рисунок 1.4 – Представники дослідження в розрізі країн (побудовано автором на основі [20])

З метою виявлення структурно-функціонального середовища та виявлення зв'язків фінансової безпеки з іншими галузями досліджень здійснено аналіз використання ключових слів у наукових публікаціях, з частотою більше 2 згадувань терміну «фінансової безпеки» в статті. У ході такого дослідження було виявлено 29 термінів, що згруповані у 6 кластерах, що наведені на рис. 1.5.

Таким чином, у результаті дослідження виявлено найбільш тісні зв'язки поняття фінансової безпеки з: економічною теорією (кластер 1); фінансовою теорією (кластер 2); теорією системи безпеки (кластер 3); теорією управління інформацією (кластер 4); теорією галузі промисловості (кластер 5); теорією безпеки даних (кластер 6).

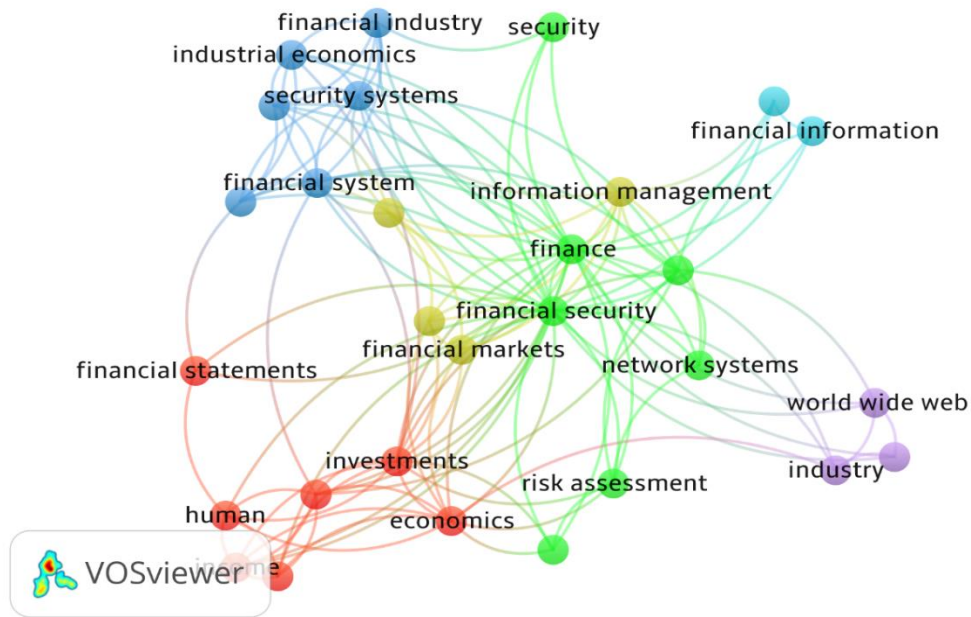

Рисунок 1.5 – Результати аналізу структурно-функціонального середовища формування поняття фінансової безпеки (побудовано автором на основі [20])

У динаміці аналіз поняття фінансової безпеки видозмінювався та розширювався. Так проведене дослідження публікацій за хронологією (рис. 1.6) свідчить про те, що в 2012 – 2013 роках увага науковців в дослідження питань фінансової безпеки переважно концентрувалася на оцінці ризиків, мереживних системах, теорії галузі промисловості.

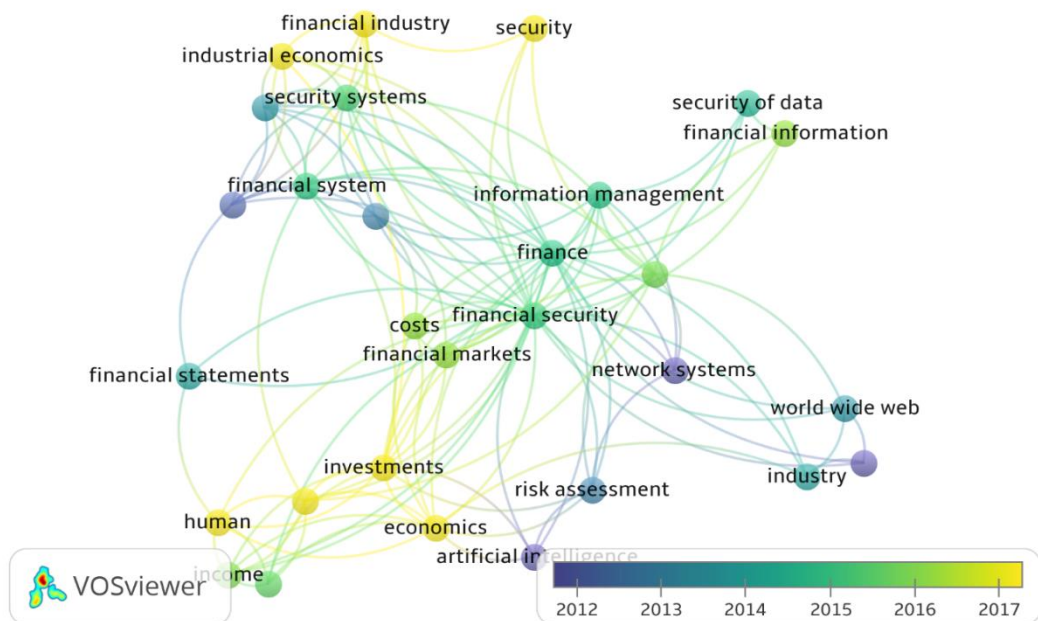

Рисунок 1.6 – Візуалізація термінів за хронологією публікації (побудовано автором на основі [20])

У 2014 – 2015 роках більшої уваги набувають дослідження фінансової безпеки, теорії фінансів, безпеки системи, теорії формування прибутку. В наступних роках (2016-2017) увага зосереджувалася на теорії людського ресурсу, інвестиційній теорії та економічній безпеці в цілому (рис. 1.6).

Провівши бібліометричний аналіз розвитку поняття «фінансова безпека», можемо зробити висновок, що поняття фінансової безпеки регіону перебувають у фокусі уваги багатьох науковців, серед яких немає одностайності щодо його трактування. Узагальнення трактувань поняття фінансової безпеки регіону подано в таблиці 1.1

Таблиця 1.1 – Узагальнення трактувань поняття фінансової безпеки регіону (узагальнено на основі [1-5])

Науковці	Визначення поняття
Матвійчук В. І. Нешко Р. М . [1]	«створення умов сталого, надійного функціонування фінансової системи країни, держави, регіону, які запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкції фінансових потоків, збоїв в забезпеченні основних учасників економічної діяльності фінансовими ресурсами. Порушенню стабільності грошового обігу»
Сухорукова Т.Г. [2]	«фінансова самостійність (автономія), яка в першу чергу проявляється в здійсненні контролю над ресурсами регіону і визначається можливостями найбільш повно використовувати конкурентні переваги регіону; це стабільність регіональної економіки, яка передбачає надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих чинників; здатність до розвитку і прогресу, тобто самостійно реалізувати і захищати регіональні економічні інтереси, здійснювати модернізацію виробництва, ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал регіону»
Повшик Т.Т. [3]	«відсутність загроз процесам розподілу та перерозподілу ВВП»
Геєць В.М. [4]	«нормальне функціонування економічної системи взагалі, у можливості нормальної роботи внутрішньої економічної системи та безболісному включенні її до світової економічної системи»
Закон України [5]	«стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни»

Узагальнюючи підходи визначення сутності даного питання, можна розглядати фінансову безпеку регіону як своєчасне виявлення можливих загроз, що пов'язані з економічною, інноваційною, геополітичною та будь-якою іншою діяльністю регіону, встановлення контролю за цільовим використанням ресурсів, задля забезпечення надійності усієї фінансової системи, створення гарантій, стабільного розвитку економіки регіону та стійкої конкурентоспроможності, серед інших областей, задля покращення загального соціально-економічного розвитку регіону.

Об'єктом фінансової безпеки регіону є фінансова система та усі її складові:

- населення регіону;
- суб'єкти господарювання;
- установи, організації.

Суб'єктами фінансової безпеки регіону є: органи місцевого самоврядування, обласні державні адміністрації, громадяни України, державна аудиторська служба, фінансові управління, Держказначейська служба України.

1.2 Основні складові фінансової безпеки регіону та їх загальна характеристика

Фінансова безпека є складною багаторівневою системою, що поділяється на підсистеми, кожна з яких має свою структуру та значення.

Забезпеченню належного рівня фінансової безпеки регіону перешкоджає ряд чинників, що класифікуються як загрози. До основних факторів впливу на фінансову безпеку регіону відносять: політичну нестабільність країни, бойові дії, високий рівень боргу, як внутрішнього, так і зовнішнього, інфляційні процеси, дефіцити бюджетів, монетизація економіки, рівень інвестицій та інші.

У зв'язку з різноманіттям загроз, у працях Матвійчук В. та Нешко Р. наведено структуру фінансової безпеки регіону, що об'єднує всі чинники в окремі групи. [6] (рис. 1.7).

Рисунок 1.7 – Структура фінансової безпеки регіону (сформовано автором на основі [6, 10])

У працях Ладюк О. Д., Нешко Р., Матвійчук В. наведені індикатори фінансової безпеки регіону, що згруповані в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Індикатори та порогові значення індикаторів фінансової безпеки регіону (побудовано автором на основі [6, 9, 10])

Складові фінансової безпеки держави	Індикатори та їх порогові значення
Бюджетна безпека -це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості місцевих фінансів.	Відношення дефіциту/профіциту обласного бюджету до ВРП, % (не більше 3). Обсяг трансфертів з обласного бюджету, % (не більше 15) Індекс ВРП, (більше 1) Індекс ВРП на 1 мешканця (більше 1) Частка ВРП регіону у ВВП держави, (більше 2-4%) Індекс доходів місцевого бюджету на 1 мешканця (без міжбюджетних трансфертів) (більше 1) Індекс видатків бюджетів (з урахуванням трансфертів) (більше 1) Коефіцієнт бюджетної самостійності (більше 0,8) Ефективність використання доходів [-1;+1] Доходи місцевих бюджетів (у % до ВРП) (більше 16) Співвідношення сум трансфертів до доходів бюджету (>1)
Боргова безпека -підтримка відповідного рівня зовнішніх та внутрішніх заборгованостей з метою задоволення визначених соціально-економічних потреб регіону.	Відношення боргу регіону та гарантованого боргу до валового регіонального продукту(ВРП), % (не більше 20) Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВРП, % (не більше 25). Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США (не більше 200). Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВРП, % (не більше 30).

Продовження таблиці 1.2

Грошово-кредитна безпека -стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів регіональної економіки вільними кредитними коштами на вигідних умовах з метою економічного зростання	Рівень монетизації економіки, % (не більше 50). Рівень інфляції (до грудня попереднього року), % (не більше 107). Обсяг готівки, % (не більше 4). Рівень середньої процентної ставки кредитів банківських установ відносно інфляції, % (не більше 5).
Валютна безпека -характеризується високою довірою жителів регіону до грошової одиниці.	Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів, % (не більше 25). Відношення обсягів кредитів в іноземній валюті до загальних обсягів кредитів, % (не більше 25).
Інвестиційна безпека -характеризується рівнем інвестицій з метою задоволення поточних потреб регіону.	Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, % (не менше 6). Співвідношення темпів приросту інвестицій до темпів приросту ВВП, разів (2-32). Обсяг прямих іноземних інвестицій, % до ВВП (не менше 5). Витрати на науково-технічну діяльність, % до ВВП (не менше 2). Ступінь зносу основних засобів, % (не більше 35). Частка інвестицій в основний капітал, % (більше 20). Індекс капітальних інвестицій, % (більше 100)
Банківська безпека -рівень фінансової стійкості регіональних банківських установ	Частка іноземного банківського капіталу у загальному обсязі банківського капіталу, % (не більше 30). Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВРП (не менше 30). Рівень сумнівної заборгованості у кредитному портфелі, % (не більше 10). Співвідношення кредитів до депозитів банків в регіоні, % (менше 100)
Безпека небанківського фінансового сектору -рівень розвитку страхового та фондового ринку з метою забезпечення потреб жителів регіону в фінансових послугах та інструментах, відмінних від банківських послуг.	Показник щільності страхування (страхові премії на одну особу), дол. США. (не менше 140). Частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій, % (не менше 30). Рівень страхових виплат, % (не менше 30). Частка покриття цінними паперами внутрішнього державного боргу, % (не більше 80). Відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВРП, % (60-90).

Дана система індикаторів (табл. 1.2) не повністю відображає діяльність області та не враховує її специфіку. З метою удосконалення теоретичних та практичних аспектів ФБ, необхідно в наступному розділі більш детально розглянути наявні методи оцінки стану, та здійснити їх апробацію на прикладі Сумської області.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

2.1 Методи визначення фінансової безпеки регіону

На сьогодні в Україні не існує загального, стабільного економічного розвитку регіонів, що в свою чергу, призводить до неефективного використання наявних фінансових ресурсів. Досить важливим є питання оцінки фінансової безпеки регіону, що є важливою складовою економічного розвитку та забезпечення загальних потреб населення.

У ході дослідження наукових праць, було виокремлено 4 основних методи оцінки фінансової безпеки регіону, що подані на рис. 2.1.

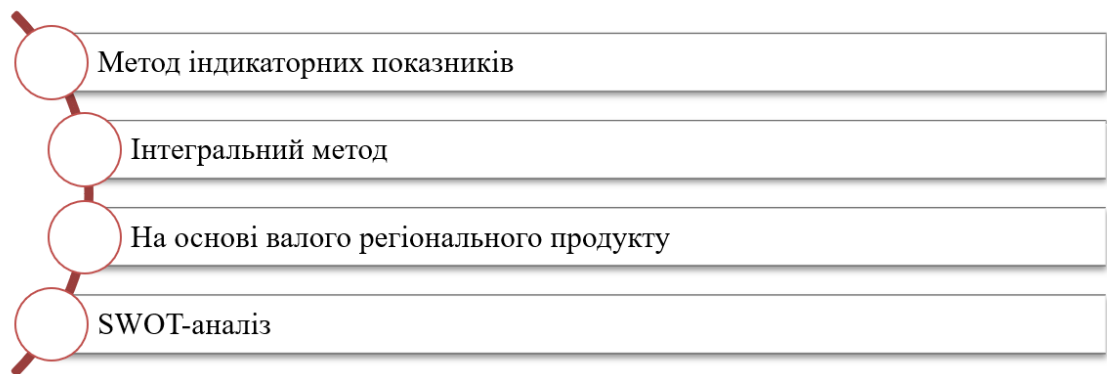

Рис. 2.1 – Методи визначення рівня фінансової безпеки регіону (сформовано автором на основі [2, 6])

Розглянемо ці методи детальніше.

1. Метод індикаторних показників. Найбільш розповсюдженим є методичний підхід щодо визначення фінансової безпеки регіону, який у своїх напрацюваннях наводять В.І. Матвійчук та Р.М. Нешко. Він базується на визначенні індикаторних показників розвитку регіону. «Сутність його полягає у виявленні фактичних значень показників розвитку регіону та порівнянні їх з граничними значеннями індикаторів, відсоткове вираження позитивних показників від загальної кількості проаналізованих та визначення рівня безпеки за шкалою:

- критичний стан (до 40%),
- низький рівень (40-60%),
- нормальний стан (60-80%),
- високий рівень (більше 80%)» [22].

Недоліки даного підходу:

- складності визначення певних індикаторів, через відсутність браку статистичної інформації;
- встановлення граничних значень, що не враховують особливостей економічного розвитку конкретного регіону [22]. Тому наші подальші дослідження базуватимуться на покращенні даної методики, безпосередньо для Сумського регіону, методом експертних оцінок.

2. *Інтегральний метод* визначення стану фінансової безпеки регіону пропонують в своїх роботах О.Ю. Александрова [2] та інші науковці. Він базується на групуванні показників фінансової безпеки регіону на такі, що позитивно впливають на її рівень (стимулятори) та негативно впливають на її рівень (дестимулятори).

«До показників стимуляторів належать 5 індикаторів: валова додана вартість, доходи бюджетів (без трансфертів), видатки бюджетів (з урахуванням трансфертів), сума фактичних надходжень податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та до державних цільових фондів, обіг цінних паперів» [2].

«До показників – дестимуляторів відносяться 3 індикатори: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, витрати на виробництво продукції (робіт, послуг)» [2].

Для визначення інтегрального показника, фінансової безпеки регіону використовується наступна формула:

$$\Phi B_p = \frac{\sum \frac{I_\phi}{I_c} + \sum \frac{I_c}{I_\phi}}{n} \quad (2.1)$$

де, I_ϕ – фактичне значення індикатора;

I_c – середнє значення індикатора для окремого регіону, або усереднене значення по всіх регіонах країни за період, що аналізується;

I_ϕ/I_c – відношення, що використовується для індикатора стимулятора,

I_c/I_ϕ – відношення, що використовується для індикатора дестимулятора,

n – кількість індикаторів, що аналізуються.

Значення інтегрального показника ΦB_p , що дорівнює одиниці відповідає середньому рівню фінансової безпеки. Відповідно, чим більше одиниці буде розрахований інтегральний показник ΦB_p , тим вище буде рівень фінансової безпеки регіону і навпаки.

3. *Метод оцінювання рівня фінансової безпеки регіону на основі показника ВРП (валового регіонального продукту).* Це найпростіший метод. Його суть: відслідковувати у динаміці тенденції зміни величини ВРП.

4. *SWOT-аналіз*, що передбачає виявлення сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз, що характеризують регіон за певними ознаками.

2.2 Оцінювання та аналіз рівня фінансової безпеки Сумської області

Проаналізувавши методи визначення фінансової безпеки регіону, здійснимо апробацію даних підходів, провівши аналіз та оцінювання рівня фінансової безпеки Сумської області за усіма чотирма методами.

1. Оцінювання рівня фінансової безпеки Сумської області на основі **методу індикаторних показників** здійснено за 2013-2017 р., тому що повні дані за 2018-2019 р. у відкритих статистичних джерелах відсутні.

Результати оцінювання наведено у таблиці 2.1 та на рис. 2.2

Таблиця 2.1 – Система показників щодо оцінки фінансової безпеки регіону (%) (сформовано автором на основі [6, 8])

Індикатор	Норма, %	2017	2016	2015	2014	2013
Рівень боргу регіону та гарантованого боргу до валового регіонального продукту (ВРП)	<20	72	79	79	69	39
Рівень зовнішнього боргу регіону до ВРП	<10	49	51	53	38	20
Обсяг внутрішнього боргу регіону до ВРП	<20	26	28	27	31	19
Темп зміни ВРП	>100	122	111	137	114	107
Частка ВРП у ВВП держави	>5	1,89	1,94	2,1	1,94	1,84
Частка доходів місцевих бюджетів у загальнодержавних доходах	>3	2,54	2,56	2,5	2,33	2,16
Частка доходів місцевого бюджету до ВРП	>25	12,3	11,3	9,2	9,3	9,3
Рівень забезпечення видатків доходами	>100	104	99,9	101,5	99,5	101,9
Дефіцит (профіцит) бюджету до ВРП	<5 (>3; <5)	4	0,01	0,14	0,05	0,18
Темпи зміни суми заборгованості з виплати заробітної плати	>100	120,8	118,1	191,8	63,7	115,1
Частка прямих іноземних інвестицій до ВРП	>15	8,07	10,3	15,2	33	34
Частка прямих іноземних інвестицій у регіон	>100	86,3	60,5	88,9	102	86,8

Продовження таблиці 2.1

Індикатор	Норма, %	2017	2016	2015	2014	2013
Індекс споживчих цін у регіоні	<110	113,6	114,2	145,5	124,7	99,5
Співвідношення витрат до доходів населення	<80	90	91	8	92	82
Співвідношення сальдо фінансових результатів підприємств до ВРП	>7	0,94	1,3	1,11	-	-
Рентабельність операційної діяльності підприємств	>10	13,3	18,1	21,4	-	-
Темпи зміни обсягів промислової продукції в регіоні	>100	119	98,2	138	111	117
Співвідношення кредитів до депозитів банків в регіоні	<100	270	295	345	367	347
Загальна к-сть проаналізованих індикаторів		18	18	18	16	16
К-сть індикаторів, що відповідають граничним значенням		6	5	7	5	8
Рівень безпеки		33%	28%	39%	31%	50%
Стан фінансової безпеки		Критичний	Критичний	Критичний	Критичний	Низький

«Результати розрахунків показують, що протягом 2013-2016 рр. спостерігається тенденція зниження рівня фінансової безпеки Сумської області, що негативно впливає на економічний стан регіону в цілому. Критичний стан фінансової безпеки Сумської області пояснюється невідповідністю більшості показників-індикаторів граничним значенням, які відповідають безпечному рівню. Особливо це характерно для індикаторів рівня боргу регіону, гарантованого боргу та рівня зовнішнього боргу регіону до ВРП» [22].

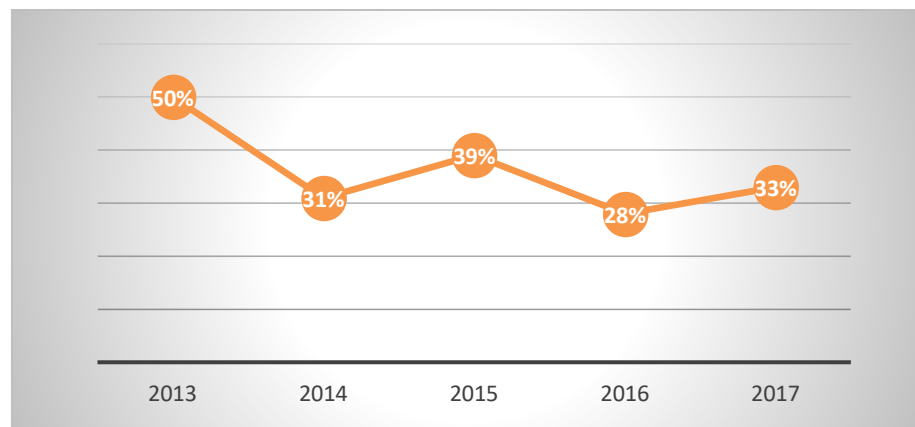

Рисунок 2.2 – Рівень фінансової безпеки Сумської області за 2013-2017 роки (розраховано автором)

2. Розрахунок за **інтегральним методом**. Розрахунок ФБ_р Сумської області за 2017 рік, за цим методичним підходом має наступний вигляд:

$$\text{ФБ}_p = \frac{\text{ВДВ}_\phi}{\text{ВДВ}_c} + \frac{\text{Доходи}_\phi}{\text{Доходи}_c} + \frac{\text{Витрати}_\phi}{\text{Витрати}_c} + \frac{\text{Податкові надходження}_\phi}{\text{Податкові надходження}_c}$$

$$\text{ФБ}_p = \frac{\frac{48345 \text{ млн.}}{100782 \text{ млн.}} + \frac{5664 \text{ млн.}}{9180 \text{ млн.}} + \frac{13751 \text{ млн.}}{19844 \text{ млн.}} + \frac{5013 \text{ млн.}}{33126 \text{ млн.}}}{4} = \frac{1,94}{4} = 0,49$$

Значення показника не відповідає одиниці, що вказує на низький стан рівня фінансової безпеки Сумської області.

3. Проаналізуємо рівень фінансової безпеки **на основі валового регіонального продукту**. Динаміка зміни ВРП Сумської області за 2010-2018 рр. подано на рис.2.3

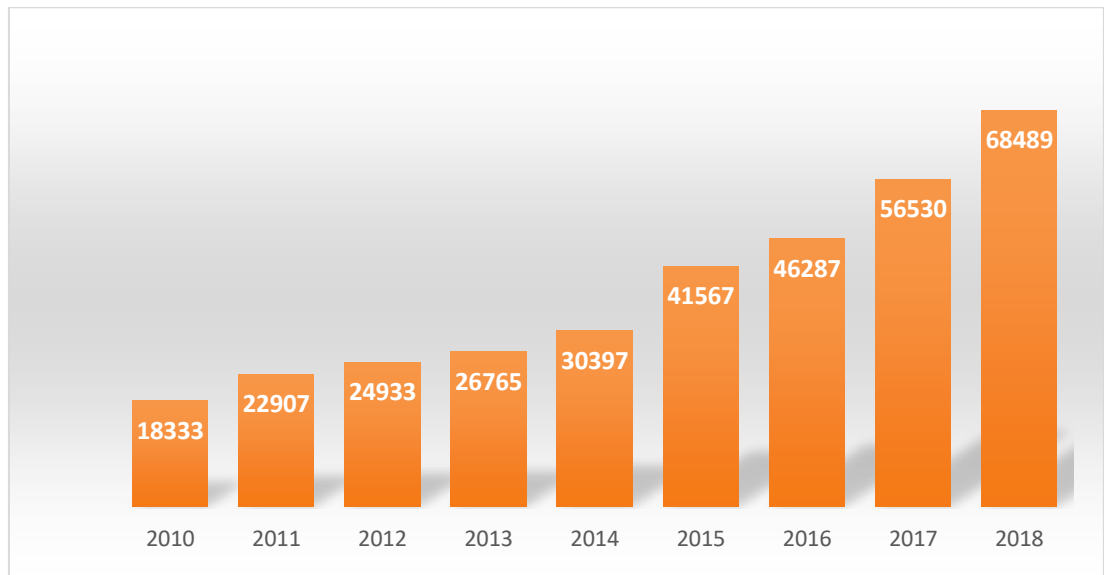

Рисунок 2.3 – Валовий регіональний продукт Сумської області, млн. грн. (побудовано на основі [8])

Як видно з наведеного рисунку 2.3, тенденція позитивного зростання ВРП, протягом досліджуваного періоду, характеризує відносно сталий розвиток економіки Сумської області та свідчить про достатній рівень її фінансової безпеки.

Разом з тим, доцільно проводити аналіз шляхом порівняння валового регіонального продукту декількох регіонів, що дає змогу більш точно охарактеризувати стан фінансової безпеки. Так як регіони за параметрами різні, то здійснюємо порівняння на основі ВРП на душу населення (рис. 2.4).

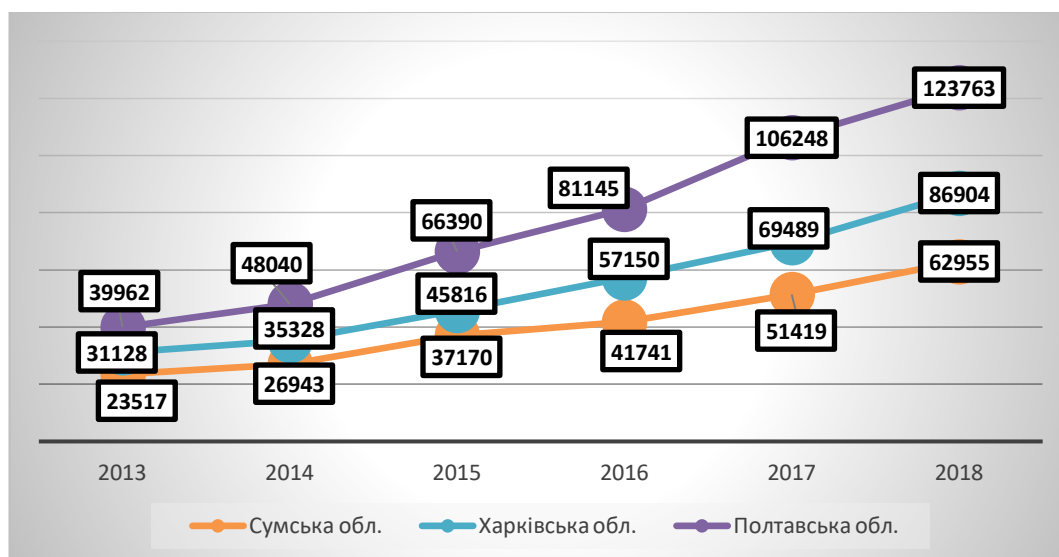

Рисунок 2.4 – Валовий регіональний продукт Сумської обл., Харківської обл., Полтавської обл. у розрахунку на одну особу, грн. (побудовано на основі [8])

Так, областями – лідерами, за загальним показником ВРП на душу населення є Харківська та Полтавська області, а Сумська область є аутсайдером, порівняно з даними областями. Усе це може свідчити про відсутність дієвого економічного розвитку регіону та низький рівень фінансової безпеки регіону.

4. Оцінивши фінансову безпеку Сумської області за попередніми методами, на основі їхнього аналізу, розглянуто наступний: **метод SWOT-аналізу** та визначено рівень значущості кожної зі сторін (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – SWOT-аналіз фінансової безпеки Сумської області (на основі [2])

Оцінка	Сильні сторони	Слабкі сторони	Оцінка
+4	1.Підтримка регіонів державою	1.Відсутність системи оцінки фінансової безпеки	-5
+3	2.Розширення сфери страхування, банківської, біржової	2.Фінансова залежність регіону від держави	-4
+4	3.Відсутність дестимулюючих показників	3.Зниження показників стимуляторів	-4
+4	4.Тенденція підвищення ВРП	4.Збільшення витрат місцевих бюджетів	-3
+4	5.Ресурсний потенціал області	5.Низький рівень впровадження інновацій у забезпеченні фінансової безпеки області	-2
+2	6.Збільшення доходів місцевого бюджету	6.Низький рівень доходів громадян	-3
+3	7.Стабільний розвиток регіону	7.Високий рівень ІСЦ регіону	-2
		8.Низький рівень інвестування регіону	-4
+24	Разом	Разом	-27

Продовження табл. 2.2

Оцінка	Можливості	Загрози	Оцінка
+4	1.Використання існуючих методів визначення фінансової безпеки	1.Тенденція зниження показників фінансової безпеки	-4
+1	2.Залучення іноземних інвестицій	2.Незначний вплив геополітичних факторів	-3
+1	3.Встановлення пільг для суб'єктів малих підприємств	3.Вірогідність впливу неекономічних чинників на фінансову безпеку регіону	-3
+3	4.Посилення впливу стимулюючих показників	4.Фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси	-3
+3	5.Створення нових робочих місць	5.Відтік кваліфікованих кадрів	-4
		6.Зниження купівельної спроможності населення	-2
		7.Нестабільне законодавство та система оподаткування	-2
+12	Разом	Разом	-21

За результатами проведеного дослідження органи місцевої влади Сумської області з існуючих стратегій «максі-максі», «максі-міні», «міні-максі», «міні-міні» [23] повинні вибрати стратегію «Максі-Максі» (рис. 2.5) для більш ефективного управління фінансовою безпекою та поступового її покращення.

поле СіМ (Сильні сторони-Можливості)	поле СіЗ (Сильні сторони-Загрози)
1.Сприятливий інвестиційний клімат дозволить використовувати вільні ресурси та розвивати економіку регіону (С2, С5, М2, М3, М5) 2. Посилення впливу стимулюючих показників дозволить підвищити рівень фінансової безпеки (С1, С6, М4, М1)	1.Відсутність дестимулюючих показників підвищить рівень фінансової безпеки (С3, 31) 2.Стабільний розвиток регіону та фінансова безпека належного рівня дозволить регіону бути менш залежними від фінансової та цінової нестабільності (С4,С6, С7, 34) 3.Підтримка регіонів державою дозволить знизити вплив геополітичних чинників (С1, 33,37)
Разом +25	Разом +5

Рисунок 2.5 – Набір показників SWOT-аналізу для реалізації стратегії «Максі-Максі» для Сумської області

поле СлМ (Слабкі сторони-Можливості)	поле СлЗ (Слабкі сторони-Загрози)
1. Використання існуючих методів визначення фінансової безпеки дозволить уникнути від впливу негативних чинників (Сл1, Сл3, М1) 2. Залучення іноземних інвестицій зменшить фінансову залежність регіону від держави (Сл2, Сл4, Сл6, Сл8, М2, М5) 3. Виявлення критичного стану фінансової безпеки, спонукатиме до впровадження інновацій з метою його покращення. (Сл5, М4) Разом -14	1. Низький рівень доходів громадян сприятиме відтоку кваліфікованих працівників (Сл6, 35,36) 2. Зниження показників стимуляторів знизить фінансову безпеку регіону (Сл3, 31) 3. Фінансова залежність регіону від держави збільшує залежність від фінансової та цінової нестабільності (Сл2,34) Разом -20

Продовження рисунку 2.5 - Набір показників SWOT-аналізу для реалізації стратегії «Максі-Максі» для Сумської області

Ця стратегія буде полягати у тому, що органи місцевої влади будуть використовувати наявні можливості розвитку для підсилення та покращення наявних сильних сторін.

У результаті проведених досліджень, розроблено власну узагальнену методику розрахунку фінансової безпеки регіону. Дана методика включає в себе індикаторний та інтегральний підходи, а також метод оцінки рівня безпеки за ВРП. Основні етапи оцінки фінансової безпеки наведені на рисунку 2.6

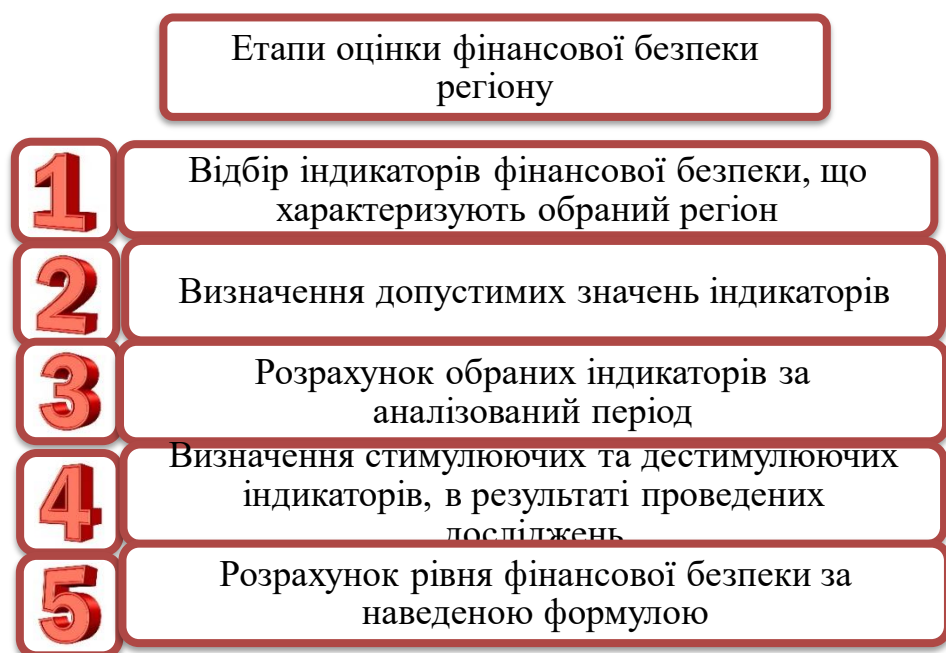

Рисунок 2.6 – Етапи оцінки фінансової безпеки регіону (авторська розробка)

Для оцінювання за власною узагальненою методикою було обрано індикатори, що в найбільшій мірі характеризують стан фінансової безпеки Сумської області. Аналіз розрахунку обраних індикаторів фінансової безпеки регіону за 2013 – 2018 рр. наведено в таблиці 2.3

Таблиця 2.3 – Аналіз індикаторів фінансової безпеки Сумської області за 2013 – 2018 рр. (авторські розрахунки на основі [8. 19])

№	Індикатор	Рік						Норма
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	
1	Індекс ВРП, %	102,7	100,4	96,7	96,6	100,2	105,5	>100
2	Індекс ВРП на 1-го жителя, %	103,6	101,3	97,6	97,4	101,1	106,6	>100
3	Темп зміни ВРП	107,4	113,6	136,8	111,4	122,1	121,2	>100
4	Частка ВРП у ВВП держави	1,84	1,94	2,1	1,94	1,89	1,9	>1,8
5	Доходи місцевих бюджетів (у % до ВРП)	19,7	19	18,7	22,4	24,7	22,8	>18
6	Індекс доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів), %	102,2	103,0	118,7	147,1	141,6	112,2	>100
7	Індекс видатків бюджетів (з врахуванням міжбюджетних трансфертів), %	104,3	109,9	134,3	129,1	137,2	114,9	>100
8	Питома вага офіційних трансфертів в загальний доходи місцевих бюджетів, %	57,73	60,38	64,99	61,45	59,42	59,25	<50
9	Індекс обсягу с/г продукції	114,4	109,7	95,4	103,5	100,0	111,5	>100
10	Індекс промислової продукції	107,0	88,1	98,4	91,2	101,7	110,3	>100
11	Індекс капітальних інвестицій	95	103	131	157	121	112	>100
12	Частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону, у %	-	-	26,1	25,7	27,3	26,5	<20
13	Співвідношення витрат до доходів населення, %	85	91	96	92	92	86	<85

З метою підвищення рівня фінансової безпеки Сумської області, необхідно більш детально розглянути та охарактеризувати кожен індикатор з табл. 2.3, та які індикатори мають вплив на її стан.

Аналізуючи індекс ВРП, спостерігаємо у 2015-2016 рр., значення даного показника менше допустимого значення, що, в свою чергу, відносить його до дестимулюючого показника за даний період. У 2013-2014рр. та 2017-2018 рр., спостерігаємо значення вище допустимого, що вказує на стимулюючий характер впливу на рівень фінансової безпеки. (рис.2.7)

Таку ж саму динаміку спостерігаємо за індексом ВРП на одного жителя, що характеризує показник як стимулюючим, так і дестимулюючим.

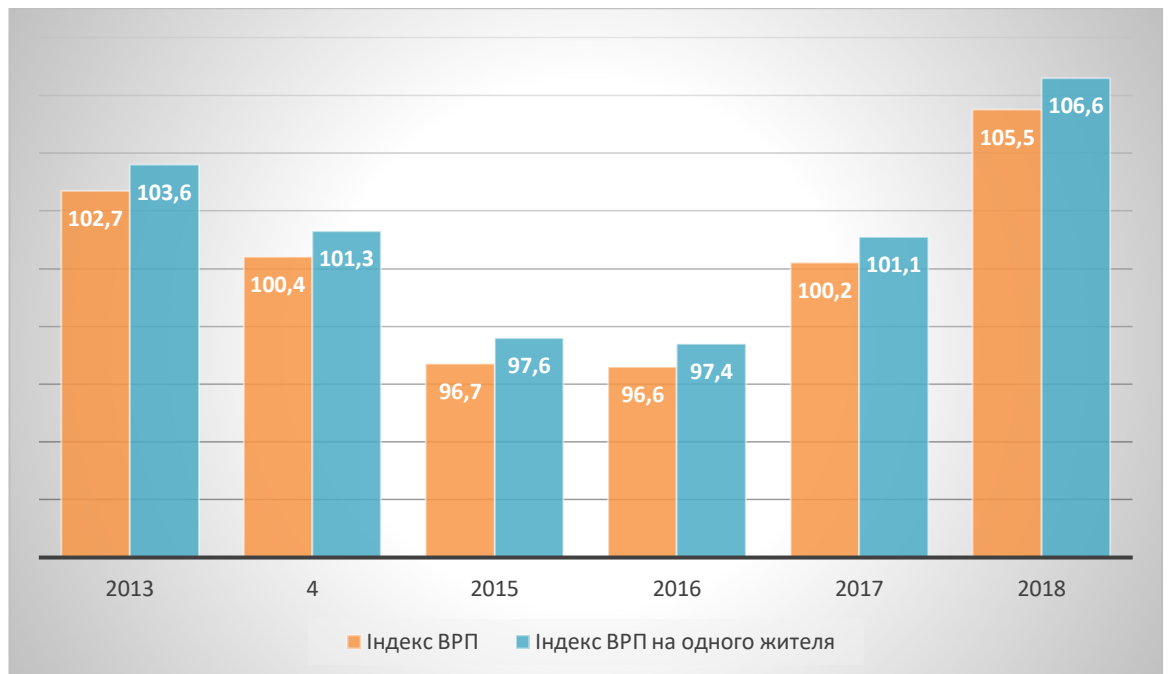

Рисунок 2.7 – Динаміка індексів ВРП Сумської області протягом 2013 – 2014 рр. (сформовано автором на основі табл. 2.3)

Аналіз частки ВРП у ВВП країни, показав що у 2013 році вона становила – 1,84%, у 2014 та 2016 рр. – 1,94%, у 2015 – 2,1%, у 2017 році – 1,89%, у 2018 – 1,9%, що вказує на стимулюючий вплив даного показника.

Рівень доходів місцевих бюджетів має стимулюючий вплив протягом всього аналізованого періоду, так як знаходиться в межах допустимого значення. (рис. 2.8) Динаміка даного показника має позитивний вплив на рівень фінансової безпеки Сумського області, що говорить про стабільні надходження до бюджету.

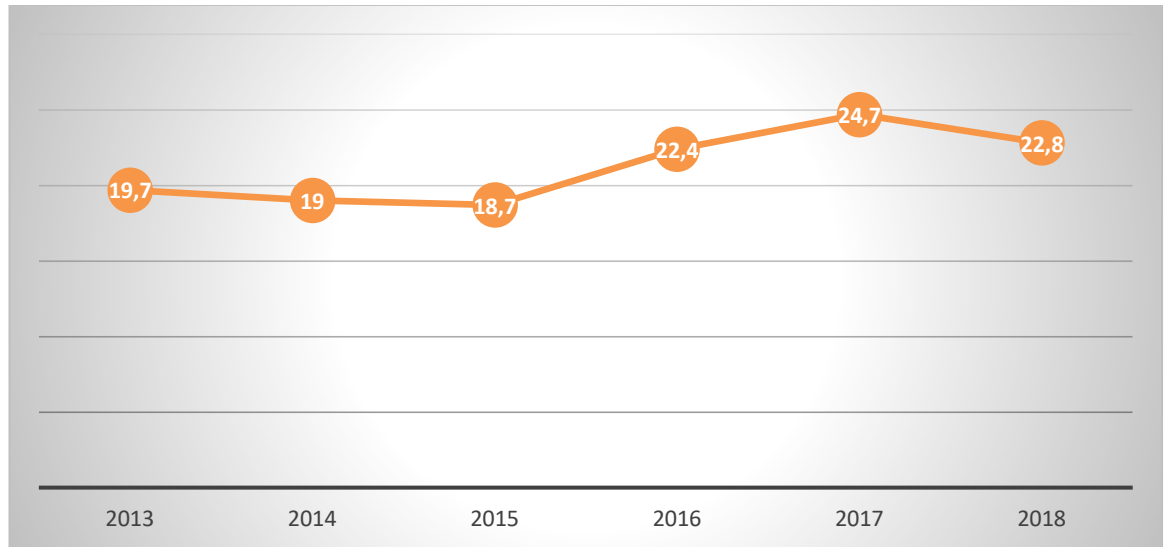

Рисунок 2.8 – Доходи місцевих бюджетів у 2013 -2018 рр. (сформовано автором на основі табл. 2.3)

Позитивна динаміка спостерігається під час аналізу індексу доходів місцевих бюджетів (без врахування трансфертів) та індексу витрат (з врахуванням трансфертів), що має стимулюючий вплив на фінансову безпеку регіону, та характеризує повне задоволення потреб населення області (рис. 2.9).

Аналіз питомої ваги офіційних трансфертів в загальних доходах місцевого бюджету, показав що у 2013 році вона становила 57,7%, у 2014 році – 60,4%, 2015 році – 65%, 2016 – 61,5, у 2017 – 59,4%, 2018 році – 59,3%. Дані показники знаходяться поза межами допустимого значення, що свідчить про дестимулюючий вплив на стан фінансової безпеки регіону та вказує на пасивну поведінку органів місцевого самоврядування, щодо наповнення бюджету області. Влада не вживає стимулюючих чинників, задля збільшення надходжень до бюджету та зменшення кількості офіційних трансфертів, з метою підвищення рівня безпеки регіону.

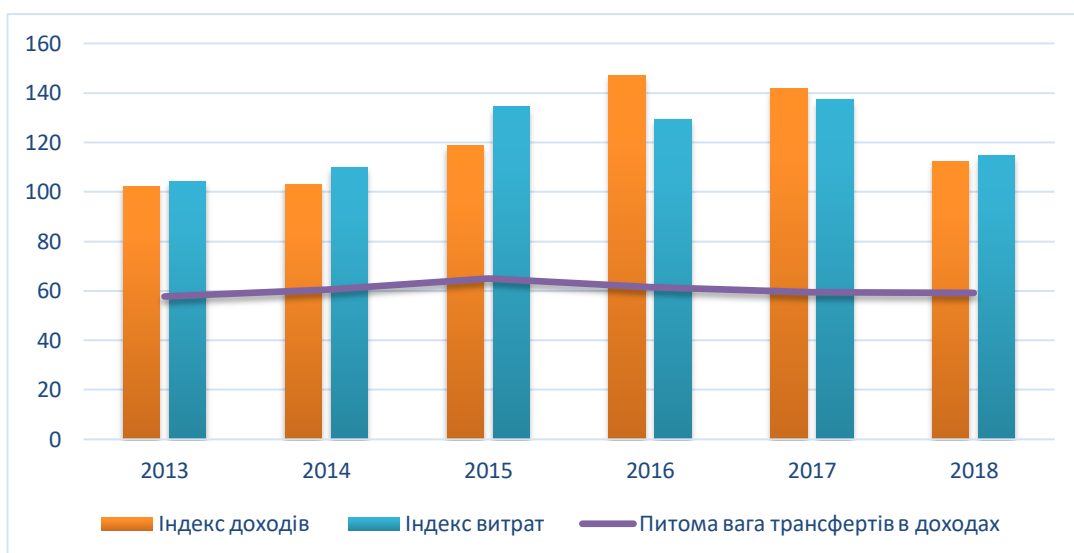

Рисунок 2.9 – Динаміка індексу доходів і витрат місцевого бюджету та надходжень офіційних трансфертів протягом 2013 – 2018 рр. (сформовано автором на основі табл. 2.3)

Проаналізувавши індекси обсягу сільськогосподарської продукції, спостерігаємо стимулюючий вплив на фінансову безпеку, протягом аналізованого періоду, лише у 2015 році значення не відповідає граничному, та становить 95,4%. (рис. 2.10)

Аналіз індексу обсягу промислової продукції свідчить про те, що він є більш волатильним, порівняно з індексом с/г продукції, протягом 2014 – 2016 рр., тому даний показник є дестимулюючим, тобто не відповідає допустимому значенні (рис. 2.11).

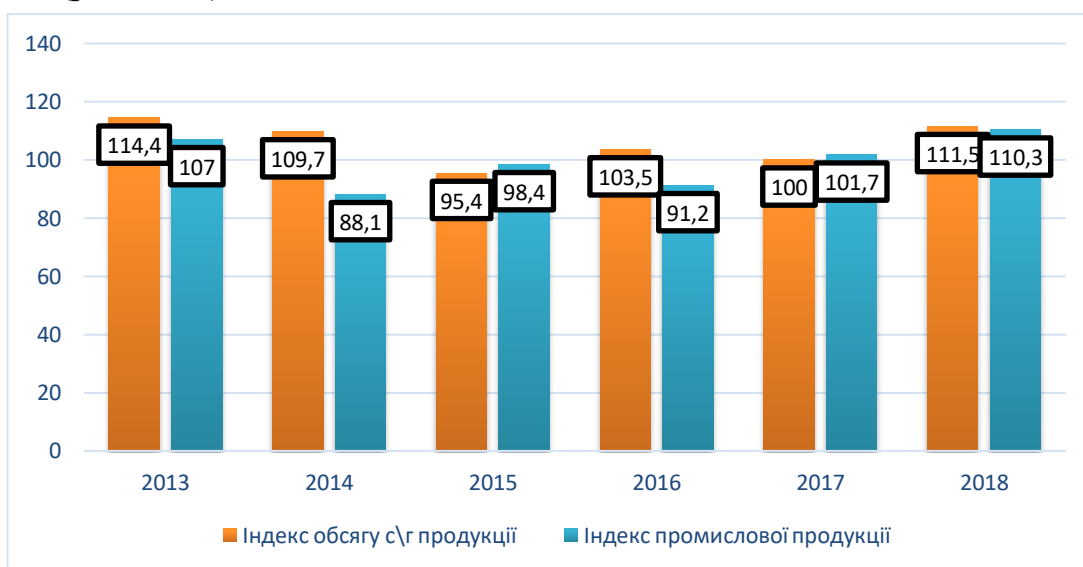

Рисунок 2.10 – Індекси обсягу с/г та промислової продукції (сформовано автором на основі табл. 2.3)

Індекс капітальних інвестицій у 2013 році становить 95%, що нижче допустимого значення і має дестимулюючий вплив на фінансову безпеку регіону. Протягом 2014 – 2018 рр. індикатор має позитивну тенденцію зростання, відповідно, протягом даного періоду, є стимулюючим показником.

Частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону, за аналізований період є дестимулюючим показником. У 2015 році становить 26,1%, у 2016 році – 25,7%, у 2017 році – 27,3 % та у 2018 році – 26,5%, що є вищим за допустиме значення даного індикатора.

Аналіз співвідношення витрат до доходів населення у 2013 році становив 85%, відповідно є стимулюючим показником. Протягом 2014 – 2018 рр. позитивна тенденція змінилася, відповідно значення знаходяться поза допустимою нормою даного показника.

Рівень фінансової безпеки розраховуємо за формулою 2.1 на основі розрахованих даних у таблиці 2.3

$$\begin{aligned} \Phi B_p^{2013} &= \left(\frac{102,7}{100} + \frac{103,6}{100,3} + \frac{107,4}{104,4} + \frac{1,8}{3,7} + \frac{19,7}{14,5} + \frac{102,2}{104,3} + \frac{104,3}{98,8} + \frac{52,4}{57,7} \right. \\ &\quad \left. + \frac{114,4}{110,6} + \frac{107}{96,8} + \frac{103}{95} + \frac{85}{92,3} \right) / 12 = 1,09 \\ \Phi B_p^{2014} &= \left(\frac{100,4}{93,4} + \frac{101,3}{93,7} + \frac{113,6}{104,2} + \frac{1,9}{4} + \frac{19}{14,6} + \frac{103}{96,1} + \frac{109,9}{102,6} + \frac{56,4}{60,4} + \frac{109,7}{107,7} \right. \\ &\quad \left. + \frac{95,8}{88,1} + \frac{103}{85,8} + \frac{98}{91} \right) / 12 = 1,04 \\ \Phi B_p^{2015} &= \left(\frac{90,2}{96,7} + \frac{90,6}{97,6} + \frac{111,4}{125,3} + \frac{1,94}{4} + \frac{22,4}{14,8} + \frac{118,7}{119,2} + \frac{134,3}{124,1} + \frac{59,1}{65} + \frac{106,9}{95,4} \right. \\ &\quad \left. + \frac{83,5}{98,4} + \frac{131}{85,2} + \frac{26,7}{26,1} + \frac{98,2}{96} \right) / 13 = 1,02 \\ \Phi B_p^{2016} &= \left(\frac{102,4}{96,6} + \frac{102,9}{97,4} + \frac{114,4}{120} + \frac{1,9}{4} + \frac{22,4}{15,3} + \frac{147,1}{141,7} + \frac{129,1}{125,1} + \frac{53,4}{61,5} \right. \\ &\quad \left. + \frac{103,5}{87,9} + \frac{100,1}{91,2} + \frac{157}{100,7} + \frac{27}{25,7} + \frac{99,4}{92} \right) / 13 = 1,07 \\ \Phi B_p^{2017} &= \left(\frac{100,2}{102,5} + \frac{101,1}{102,9} + \frac{122,1}{125,1} + \frac{1,9}{4} + \frac{24,7}{16,8} + \frac{141,6}{134,4} + \frac{137,2}{141,5} + \frac{54,3}{59,4} \right. \\ &\quad \left. + \frac{100}{107,5} + \frac{101,7}{104,3} + \frac{121}{121,4} + \frac{27,6}{27,3} + \frac{98,8}{92} \right) / 13 = 0,99 \end{aligned}$$

$$\Phi Б_p^{2018} = \left(\frac{105,5}{103,4} + \frac{106,6}{103,9} + \frac{121,2}{119,3} + \frac{1,9}{4} + \frac{22,8}{15,8} + \frac{112,2}{114,8} + \frac{114,9}{115} + \frac{53,2}{59,3} + \frac{111,5}{105,7} + \frac{110,3}{103,9} + \frac{112}{137,4} + \frac{26,1}{26,5} + \frac{99}{86} \right) / 13 = 0,99$$

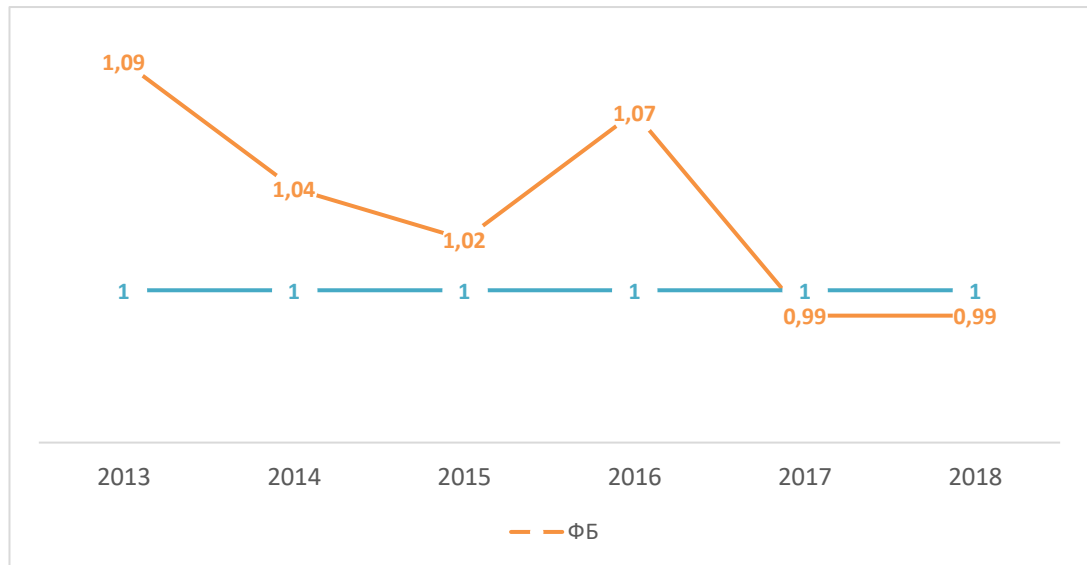

Рисунок 2.11 – Рівень фінансової безпеки Сумської області протягом 2013 – 2018 рр. (розраховано автором)

Проаналізувавши рівень фінансової безпеки Сумської області, робимо висновок, що він знаходиться на середньому рівні, так як розраховані значення за аналізований період наближені до одиниці.

3 ПРОГНОЗУВАННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Економічні наслідки коронавірусної інфекції: вплив на рівень фінансової безпеки Сумської області

На початку 2020 року хвиля коронавірусної інфекції охопила увесь світ. У зв'язку з масштабним поширенням даної інфекції у світі були введені карантинні обмеження, що не оминули і Україну.

З метою мінімізації та сповільнення поширення COVID-19, були застосовані наступні обмежувальні заходи, що вплинуть на фінансову безпеку регіону в майбутньому:

- закриття закладів громадського харчування;
- закриття ТРЦ, розважальних закладів;
- закриття закладів, що надавали послуги населенню;
- дистанційна форма праці;
- обмеження перевезень населення;
- закриття кордонів та інші.

Всі ці складові обмеження матимуть більш негативні наслідки впливу, чим позитивні, на економіку, економічну та фінансову безпеку Сумської області.

На нашу думку, поширення інфекції, матиме негативний вплив на стан фінансової безпеки регіону. Період простою закладів харчування, ТРЦ, розважальних закладів, магазинів, транспорту, зменшує податкові надходження до бюджету, ВРП.

Зменшення податкових надходжень, понесе за собою зниження доходів, що в свою чергу вимагатиме збільшення трансфертів до бюджету, що і так знаходиться поза межами нормативного значення.

Сфера сільського господарства виявилася стійкою до коронавірусної інфекції. Це єдиний показник фінансової безпеки, на який не вплинула пандемія.

У свою чергу відбулося зниження доходів населення, через закриття на карантин деяких сфер діяльності. Аналогічною є тенденція витрат, що змушує

українців мінімізувати їх, у зв'язку з недоотриманням сталого доходу, в період карантину.

Зменшення прибутку підприємницької діяльності, в свою чергу знижує рівень інвестицій та збільшує частку збиткових підприємств, що має негативні наслідки для регіону.

Даний регіон однозначно не понесе значних втрат, пов'язаних із туристичною діяльністю, адже основними напрямками діяльності є сільське господарство, промисловість та інше.

Збільшення частки збиткових підприємств, у свою чергу, матиме негативний вплив на рівень безробітного населення.

Закриття кордонів негативно вплине на рівень податкових надходжень та безробітного населення, що в свою чергу вимагатиме збільшення видатків соціального характеру.

Дана тема потребує більш широкого та детального аналізу, який буде зроблений у наступних наукових дослідженнях автора.

3.2 Прогнозування рівня фінансової безпеки Сумської області методами економіко-математичного моделювання

Проаналізувавши рівень фінансової безпеки Сумської області та вплив основних індикаторів на її рівень, можемо спрогнозувати яким він буде у 2019 – 2021 рр.

Існує декілька методів прогнозування значень. У роботі використано метод динамічного ряду, що включає в себе послідовність показників, які характеризують зміну показників у часі.

Основним аналітичним показником динамічного ряду, що застосовується для прогнозування значень показників є середній коефіцієнт зростання.

Середній коефіцієнт зростання розраховується за наступною формулою:

$$\bar{k} = \sqrt[n-1]{\frac{x_n}{x_0}} \quad (3.1)$$

де, x_n – кінцеве значення динамічного ряду;

x_0 – початкове значення динамічного ряду;

n – кількість показників динамічного ряду.

Прогнозовані значення показників фінансової безпеки розраховані за даним методом наведені у таблицях 3.1 та 3.2.

Таблиця 3.1 – Прогнозоване значення показників фінансової безпеки Сумської області (авторські розрахунки)

Показник	Середньорічний коефіцієнт зростання	Рік		
		2019	2020	2021
Індекс ВРП, %	1,007	106,24	106,98	107,73
Індекс ВРП на 1-го жителя, %	1,006	107,21	107,82	108,44
Темп зміни ВРП	1,024	124,17	127,20	130,32
Частка ВРП у ВВП держави	1,006	1,91	1,92	1,94
Доходи місцевих бюджетів (у % до ВРП)	1,030	23,48	24,17	24,89
Індекс доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів), %	1,019	114,31	116,47	118,66
Індекс видатків бюджетів (з врахуванням міжбюджетних трансфертів), %	1,020	117,15	119,44	121,77
Питома вага офіційних трансфертів в загальний доходи місцевих бюджетів, %	1,005	59,63	59,95	60,28
Індекс обсягу с/г продукції	0,995	110,93	110,36	109,8
Індекс промислової продукції	1,006	110,97	111,65	112,33
Індекс капітальних інвестицій	1,003	115,75	119,62	123,63
Частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону, у %	1,005	26,63	26,77	26,91
Співвідношення витрат до доходів населення, %	1,002	86,20	86,40	86,61

При прогнозуванні значень показників фінансової безпеки Сумської області (табл. 3.1) було виявлено, що всі показники, окрім індексу с/г продукції, мають позитивну та негативну тенденції зростання.

Негативною вона є для показників, що знаходилися поза межами допустимого значення, що має вплив на фінансову безпеку регіону та сповільнює його економічний розвиток.

Основними дестимулюючими чинниками є: частка збиткових підприємств; співвідношення витрат до доходів; індекс ВРП у ВВП держави; питома вага офіційних трансфертів та інші.

Таблиця 3.2 – Прогнозоване середнє значення показників фінансової безпеки в Україні (авторські розрахунки)

Показник	Середньорічний коефіцієнт зростання	Рік		
		2019	2020	2021
Індекс ВРП, %	1,007	104,12	104,85	105,59
Індекс ВРП на 1-го жителя, %	1,007	104,64	105,38	106,12
Темп зміни ВРП	1,027	122,53	125,84	129,24
Частка ВРП у ВВП держави	1,016	4,0	4,0	4,0
Доходи місцевих бюджетів (у % до ВРП)	1,017	16,07	16,35	16,64
Індекс доходів місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів), %	1,019	117,02	119,29	121,6
Індекс видатків бюджетів (з врахуванням міжбюджетних трансфертів), %	1,031	118,55	122,20	125,97
Питома вага офіційних трансфертів в загальний доходи місцевих бюджетів, %	1,003	53,36	53,52	53,69
Індекс обсягу с/г продукції	0,991	104,75	103,80	102,86
Індекс промислової продукції	1,014	105,38	106,88	108,41
Індекс капітальних інвестицій	1,059	145,55	154,19	163,33
Частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств регіону, у %	0,943	24,61	23,21	21,89
Співвідношення витрат до доходів населення, %	1,014	100,40	101,81	103,25

Майже всі середні значення показників по Україні мають зростаючий характер, окрім частки збиткових підприємств та індексу обсягу сільськогосподарської продукції.

Позитивним є зниження частки збиткових підприємств, що в свою чергу підвищує загальний стан фінансової безпеки в Україні.

Провівши прогнозування показників фінансової безпеки на 2019-2021 роки, можемо спрогнозувати рівень фінансової безпеки Сумської області за допомогою математичних розрахунків, за вдосконаленою автором, формулою 2.1

$$\begin{aligned}
 \Phi B_p^{2019} = & \left(\frac{106,2}{104,1} + \frac{114,3}{117,0} + \frac{117,2}{118,6} + \frac{115,8}{145,6} + \frac{107,2}{104,6} + \frac{124,2}{122,5} + \frac{1,91}{4,0} + \frac{23,5}{16,1} \right. \\
 & \left. + \frac{53,4}{59,6} + \frac{110,9}{104,8} + \frac{111,0}{105,4} + \frac{24,6}{26,6} + \frac{100,4}{86,2} \right) / 13 = 0,99
 \end{aligned}$$

$$\Phi B_p^{2020} = \left(\frac{107,0}{104,9} + \frac{116,5}{119,3} + \frac{119,4}{122,2} + \frac{119,6}{154,2} + \frac{107,8}{105,4} + \frac{127,2}{125,8} + \frac{1,9}{4,0} + \frac{24,2}{16,4} + \frac{53,5}{60} + \frac{110,4}{103,8} + \frac{111,7}{106,9} + \frac{23,2}{26,8} + \frac{101,8}{86,4} \right) / 13 = 0,98$$

$$\Phi B_p^{2021} = \left(\frac{107,7}{105,6} + \frac{118,7}{121,6} + \frac{121,8}{126} + \frac{123,6}{163,3} + \frac{108,4}{106,1} + \frac{130,3}{129,2} + \frac{1,9}{4,0} + \frac{24,9}{16,6} + \frac{53,7}{60,3} + \frac{109,8}{102,9} + \frac{112,3}{108,4} + \frac{21,9}{26,9} + \frac{103,3}{86,6} \right) / 13 = 0,97$$

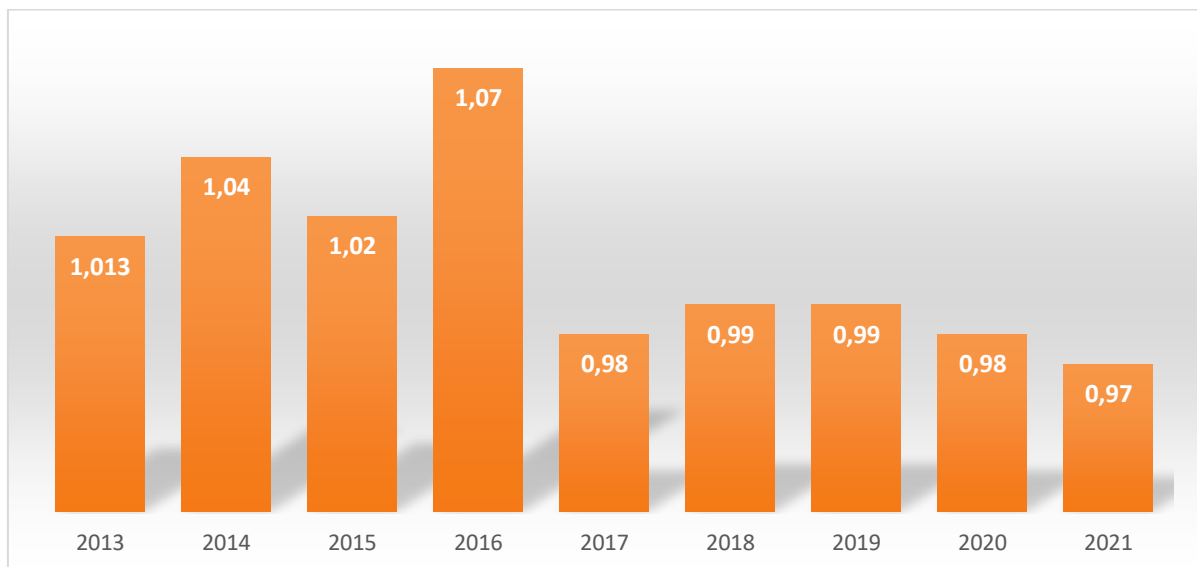

Рисунок 3.1 – Рівень фінансової безпеки Сумської області 2013 – 2021 рр. (розраховано автором)

Оцінивши рівень фінансової безпеки Сумської області на 2019-2021 рр., спостерігаємо зниження рівня безпеки у 2020 та 2021 роках, що матиме негативний вплив на економічний розвиток регіону.

Дана ситуація вимагає роботи органів влади у напрямі сповільнення падіння та підвищення рівня фінансової безпеки Сумської обл. Така робота полягає у виявленні базових драйверів розвитку регіону та створенні умов для їх повноцінної реалізації [25, 43]. До основних драйверів можна віднести розвиток машинобудівних підприємств області; розвиток сільськогосподарської діяльності; розвиток малого й середнього бізнесу [31,32]. При цьому важливим є діяльність органів влади у напрямі створення

інфраструктури [33, 42]. Важливо відмітити, що місто Суми у 2020 році увійшло у трійку українських міст, «які у 2020 році висловили бажання приєднатися до Глобальної мережі ЮНЕСКО міст, що навчаються» [34]. А це означає, що сфера освіти протягом життя в місті Суми є також одним з базових драйверів підвищення рівня фінансової інклюзії населення Сумської області. Рівень же фінансової інклюзії прямо пропорційно впливає на рівень фінансової безпеки як окремого мешканця, так і громади, території і регіону. Населення та суб'єкти господарювання при високому рівні фінансової інклюзії приймають фінансово виважені рішення та працюють з ширшим набором фінансових послуг, методів залучення ресурсів тощо [35, 36]. А це беззаперечно є запорукою зростання економічних показників їх діяльності, а відповідно і ВРП Сумської області, що є головним індикатором рівня фінансової безпеки регіону.

ВИСНОВКИ

У ході роботи було досліджено поняття фінансової безпеки регіону, згруповано підходи визначення сутності даного поняття. Узагальнюючи підходи визначення сутності даного питання, автором було запропоноване наступне трактування даного питання: фінансову безпеку регіону можна розглядати як своєчасне виявлення можливих загроз, що пов'язані з економічною, інноваційною, геополітичною та будь-якою іншою діяльністю регіону, встановлення контролю за цільовим використанням ресурсів, задля забезпечення надійності усієї фінансової системи, створення гарантій, стабільного розвитку економіки регіону та стійкої конкурентоспроможності, серед інших областей, задля покращення загального соціально-економічного розвитку регіону.

Здійснено бібліометричний аналіз становлення та розвитку фінансової безпеки регіону за допомогою наукової бази SCOPUS і програмного забезпечення VOSviewer 1.6.15. Виокремлено провідних науковців даного спектру дослідження, встановлено структурно-функціональне середовище та виявлено характер зв'язків з іншими досліджуваними галузями.

Узагальнено індикатори рівня фінансової безпеки регіону.

Досліджено наявні методи визначення фінансової безпеки регіону та здійснено апробацію на прикладі Сумської області.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна відзначити, що існуючі методичні підходи до визначення рівня фінансової безпеки регіону відрізняються як методологією оцінювання, так і змістовним набором показників, що наповнюють їх. Таким чином, для отримання об'єктивної оцінки, щодо стану фінансової безпеки регіону доцільно застосування одночасно не однієї методики оцінювання.

Основними загрозами забезпечення фінансової безпеки регіону є:

- тенденція зниження показників фінансової безпеки;
- незначний вплив геополітичних факторів;
- вірогідність впливу неекономічних чинників на фінансову безпеку регіону;
- фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси;
- відтік кваліфікованих кадрів;
- зниження купівельної спроможності населення;

- нестабільне законодавство та система оподаткування.

Проаналізовано рівень безпеки за 2013 – 2018рр. запропонованою власною методикою, що базується на представлених в роботі напрацюваннях науковців.

Як показали результати оцінювання за методом індикаторних показників та інтегральним методом, стан фінансової безпеки Сумської області знаходиться на критичному рівні. В той же час оцінка за ВРП також вказує на низький рівень фінансової безпеки регіону. Провівши, SWOT-аналіз даної області, запропоновано стратегію «Максі-Максі» для ефективного управління фінансовою безпекою та з метою її покращення в майбутньому.

Враховавши аспекти розвитку Сумського регіону та вдосконалення наявних систем було встановлено, що даний регіон має середній рівень фінансової безпеки, що позитивно впливає на його економічне зростання.

Під час прогнозування рівня фінансової безпеки Сумської області було виявлено зниження протягом 2020-2021 рр. Дана ситуація вимагає роботи органів влади у напрямі сповільнення падіння та підвищення рівня фінансової безпеки Сумської обл. Така робота полягає у виявленні базових драйверів розвитку регіону та створенні умов для їх повноцінної реалізації.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Нешко Р. М., В. І. Матвійчук Фінансова безпека держави та методика її оцінки. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. №17. С.131–134. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/64>
2. Сухорукова Т. Т. , О. Ю. Александрова, К. Д. Сагира Оцінка та напрями підвищення фінансової безпеки регіонів України. *Вісник економіки і транспорту*. 2018. № 64. С. 186–196. URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/view/149970>
3. Повшик Т. Т. Фінансова безпека регіонів: загрози та пріоритети зміцнення. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : зб. матеріалів Четвертої заочно-дистанційної наук. конф. студ. і молодих вчених, м. Тернопіль, 23-25 січ. 2018 р. Тернопіль, 2018. С. 44 – 46. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/31592>
4. Геєць В. М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / За ред. В.М. Геєця. Харків: ІНЖЕК, 2006. 240 с.
5. Корпан О. В. Методи оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5401>
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Закон України від 29.10.2013 №1277 / Мінекономрозвитку України, Наказ, Рекомендації, Перелік [...]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
7. Матвійчук В. І., Нешко Р. М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент фінансової безпеки держави. *Фінанси, облік, банки*. 2017. №1(22). С.125–134. URL: <http://jfub.donnu.edu.ua/article/download/5021/5054>
8. Головне управління статистики у Сумській області. URL: <http://sumy.ukrstat.gov.ua/>
9. Ладюк О. Д. Фінансова безпека: характеристика складників. *Ефективна економіка*. 2016. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5280>
10. Конспект лекцій з дисципліни «Фінансова безпека» освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти зі

спеціальності 071 «Облік і оподаткування»/ Укладач Ткаченко І.П. – Кам'янське: ДДТУ, 2017.- 260 стор.

11. Гришина Л., Бойко Є. Економічна безпека регіонів України в умовах посилення ризиків нестабільності. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства*. 2016. №1. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/14>

12. Мальований Б. Ю. Концептуальні положення фінансової безпеки регіонів в умовах децентралізації. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”*. 2019. №1. С. 421 – 432. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vkhnau_ekon_2019_1_41.pdf

13. Нікольчук Ю.М. Фінансова безпека регіону як ключовий компонент фінансової безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2018. № 2. С. 69-73.

14. Кокарев І.В., Тютченко С.М. Фінансова безпека регіону як складовий елемент економічної безпеки держави. Економічна та інформаційна безпека: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 квітня 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 110-113

15. Дикань О.В., Новак Т.А. Теоретичні та методологічні підходи до стратегії інвестиційної привабливості України. *Вісник економіки і промисловості*. 2017. № 59. С. 195 – 199.

16. Blazhevich, O.G., Burkaltseva, D.D., Shalneva, V.V., Betskov, A.V., Kilyashkanov, H.S., Bondar, A.P., Zotova, S.A. Assessment of financial security in the chemical industry of the republic of crimea. *Journal of Pharmaceutical Sciences and Research*, 2018. 10 (6), pp. 1377-1385. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85049431463&partnerID=40&md5=b736531ac83c3849ac6b73b8bfeca4e4>

17. Blazhevich, O.G., Burkaltseva, D.D., Shalneva, V.V., Smirnova, E.A., Guk, O.A., Kirilchuk, N.A., Safonova, N.S. Evaluation methods of financial security of municipalities. *International Journal of Engineering and Technology(UAE)*. 2018. 7 (4), pp. 67-71. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85059016279&doi=10.14419%2fijet.v7i4.38.24323&partnerID=40&md5=1426365aa85c02b60796d586cc866c4d>

18. Dudin, M.N., Burkaltseva, D.D., Blazhevich, O.G., Betskov, A.V., Gaponenko, V.F., Kilyaskhanov, H.S., Safonova, N.S. SWOT analysis as an effective tool for identification of the strengths and weaknesses of the state's financial security system *International Journal of Engineering and Technology(UAE)*. 2018. 7 (3.14 Special Issue 14), pp. 291-299. URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85073739095&doi=10.14419%2fijet.v7i3.2.14422&partnerID=40&md5=0794661a2cbd78557a42e99de3e79f88>

19. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

20. Науково-бібліографічна база даних SCOPUS URL: <https://www.scopus.com/>

21. Міністерство фінансів України URL: <https://mof.gov.ua/uk>

22. Захаркіна Л. С., Білоус Ю. Г. Оцінювання фінансової безпеки регіону як складової економічної безпеки держави // Priority directions of science development. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Львів. Україна. 2019. С. 720 – 721. URL: <http://sci-conf.com/ua>

23. Киш Л. М. Стратегічне управління, як основна частина менеджменту підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. №38. С. 107 – 113. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/bses_2019_38\(1\)_23.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/bses_2019_38(1)_23.pdf)

24. Васильєва Т.А., Захаркін О.О., Захаркіна Л.С. Напрями трансформації бюджетної політики в контексті забезпечення фінансової безпеки України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 2 (14). С. 7-12.

25. Інноваційні драйвери національної економічної безпеки: структурне моделювання та прогнозування : Структурне моделювання векторів інноваційного розвитку суб'єктів господарювання України. Звіт про НДР (проміжний) / кер. Л.С. Захаркіна. - Суми: СумДУ, 2018. 132 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/73936> (дата звернення 15.03.2020)

26. Фінансове забезпечення регіонального розвитку в умовах ефективного природокористування : звіт про НДР (проміжний) / Кер. В.Г. Боронос. - Суми : СумДУ, 2016. 65 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/53521>

27. Оцінка регіонального фінансового потенціалу стійкого розвитку економіки території: звіт про НДР (заключний)/ Кер.: В.Г.Боронос. – Суми: СумДУ, 2012. – 77 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/32444>

28. Просторові аспекти управління фінансовим потенціалом промисловості регіону: звіт про НДР (заклучний) / Кер. К.В. Ілляшенко. - Суми : СумДУ, 2014. 39 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/39517>

29. Інвестиційно-фінансові механізми еколого-орієнтованого розвитку регіонів : звіт про НДР (заклучний) / Кер. С.В. Похилько. - Суми : СумДУ, 2014. 50 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/39515>

30. Теоретико-методологічні засади управління фінансами урбанізованого простору на місцевому рівні = Теоретико-методологічні засади узгодження фінансових інтересів суб'єктів соціального партнерства на місцевому рівні: звіт про НДР (проміжний) / Кер. К.В. Ілляшенко. - Суми: СумДУ, 2013. 33 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/35419>

31. Мирошниченко Ю.О., Захаркіна Л.С. Аналіз векторів інноваційної трансформації виробничого сектору України як напрямів забезпечення національної економічної безпеки. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційної трансформації економіки України*: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 31 травня - 1 червня 2018 р. - Одеса:ОНПУ, 2018. С. 222-225. URL:

<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/70680>

32. Zakharkina, L., Myroshnychenko, Iu., Smolennikov, D., Pokhylko, S. Efficiency of Innovation Activity Funding as the Driver of the State's National Economic Security. *Montenegrin Journal of Economics*, 2018. №14(4), P. 159-173. DOI: 10.14254/1800-5845/2018.14-4.11 URL :

http://mnje.com/sites/mnje.com/files/159-173_-_zakharkina_et_al..pdf

33. Васильєва Т.А., Касьяненко В.О., Захаркін О.О., Захаркіна Л.С. Державна підтримка інноваційного розвитку регіонів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2018. № 3.

34. Сектор освіти підтримав долучення Сум, Львову та Полтави до глобальної мережі ЮНЕСКО міст, що навчаються. Сайт МОН. URL : https://mon.gov.ua/ua/news/sektor-osviti-pidtrimav-doluchennya-sum-lvovu-ta-poltavi-do-globalnoyi-merezhi-yunesko-mist-sho-navchayutsya?fbclid=IwAR1V6LH3mByAvPyh2Hh-p7Qm-fzRz1_T9SbYCfeI-WDP-WFQ01Hy5tXruT0

35. Захаркін О.О., Боронос В.М., Захаркіна Л.С., Тверезовська О.І. Фінансова інклюдія як драйвер забезпечення фінансової безпеки України. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 1. С.43-52. DOI: [10.21272/1817-9215.2019.1-6](https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.1-6) URL: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/uk/1-2019-6>

36. Захаркіна, Л.С., Катериніна, К.П. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України. *Економічний форум*, 2014. № 4. С. 53-57. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/37755> (дата звернення 09.03.2020).

37. Zakharkina L., Abramchuk M. The Correctness Of The Capm-Model Application In The Ukrainian Reality In Terms Of Investors Financial Security. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol 4. No 1. P. 163-168. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-163-168> URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/346>

38. Nagy, Z. B., Kiss, L. B. The Examination of Appearance of Income Inequality in Scientific Databases with Content Analysis. *Business Ethics and Leadership*. 2018. № 2(4). P. 35-45. [http://doi.org/10.21272/bel.2\(4\).35-45.2018](http://doi.org/10.21272/bel.2(4).35-45.2018)

39. Esmanov O., Dunne P. Prior to the Financial Security through Control over the Use of Public Funds, Assessment Methodology and Practical Experience in Ukraine. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. №1(3). P. 65-74. DOI: [10.21272/fmir.1\(3\).65-74.2017](https://doi.org/10.21272/fmir.1(3).65-74.2017)

40. Nisa S., Kavya M.S. An Evaluation of Financial Management System in Gulati Institute of Finance and Taxation an Autonomous Institution, Thiruvananthapuram, Kerala. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. №2(2). P. 40-57. DOI: [10.21272/fmir.2\(2\).40-57.2018](https://doi.org/10.21272/fmir.2(2).40-57.2018)

41. Musa H., Musova Z., Sliacky P. Financial Support to Small and Medium-Sized Enterprises in Slovakia. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2017. №1(4). P. 47-52. DOI: [10.21272/fmir.1\(4\).47-52.2017](https://doi.org/10.21272/fmir.1(4).47-52.2017)

42. Nguedie, Y. H. N. Corruption, Investment and Economic Growth in Developing Countries: A Panel Smooth Transition Regression Approach. *SocioEconomic Challenges*. 2018. № 2(1). P. 63-68. DOI: 10.21272/sec.2(1).63-68.2018

43. Sineviciene, L., Shkarupa, O., Sysoyeva, L. Socio-economic and Political Channels for Promoting Innovation as a Basis for Increasing the Economic Security of the State: Comparison of Ukraine and the Countries of the European Union. *SocioEconomic Challenges*. 218. № 2(2). P. 81-93. DOI: 10.21272/sec.2(2).81-93.2018